

ДОДАТАК ИЗВЕШТАЈА ОПСЕРВАТОРИЈЕ

за 1924.

од
проф. МИЛАНА НЕДЕЉКОВИЋА

I

Завршивши, као што сам рекао у *Извештају Опсерваторије за 1924.*, с мојом последњом бригом за Опсерваторију коју сам ја основао и њоме годинама управљао — са два прекида: први, 1899—1900., који ју је јако уназадио, и други, 1915—1919., који ју је сасвим инструментално упропастио; управљао одржавајући је и својим личним средствима, мимо све тешкоће са којима сам се годинама имао за сами опстанак њен борити пре Рата и после — *ја нарочито скрећем пажњу на моје Извештаје Опсерваторије.*)*

Ти верни моји Извештаји, на броју десет, чине читаву Историју Опсерваторије — *сјајну*, када сам био успео радовима, да су прваци метеоролошки, европски и амерички, хвалили Опсерваторију моју, а *жалосну*, када је она мимо све бриге моје за њу назадовала и престала са публикавањем. Билетена Опсерваторије — у чему је се, буди речено сплетало много што, које је опстанак Опсерваторије угрожавало. — — — *Него о овоме са политичким у вези, мој земљак Милутин Кованџић казаће што ваља рећи у његовим Привредно-Културним Посматрањима*, са којима је престао 1897, оптерећен службеним пословима, које ће сада докон ускоро наставити.

Рећићу одмах, унапред изложеног у овом *Додатку Извештаја Опсерваторије за 1924.*: да стан у Опсерваторији, неопходно потребан једној опсерваторији, нарочито метеоролошкој као свугде у Свету, носио је и несрећу Опсерваторије.

* Први, 1898., од почетка; други за 1899—1903., трећи, за 1904., четврти, за 1905—1906., пети, за 1907., шести за 1908—1909., седми за 1910., осми за 1911—1912., девети за 1919—1923 и десети за 1924.

Прво на велику жалост моју, Опсерваторија је била за мене велика несрећа; јер у тој кући, у коју сам се по дужности, одмах чим је била готова, уселио, умрла су ми два старија детета од дифтерије прве и друге године становања у новој згради; а ја сам за тим више од две године боловао од тешке неврастеније — за које време Опсерваторија је била у рукама Душана Х. Илића, ђака — посматрача њеног, нико и не покушаваши да се на њен стан полакоми... А по том, један колега — који ништа доброг за Опсерваторију није урадио, већ јој годинама, будући интимус дворски, шкодио у друштву са ондашњим Министром Просвете, — *када је било лепо становати у Опсерваторији*, успео је: да се ја из ње иселим, а он усели (због имовних штета у Нишу, правдала је родбина).

Због овога Опсерваторија, која је већ тада добро радила своје метеоролошке послове, нарочито опсерваториске, а и стациске великим делом, претрпела је велику штету кроз две узастопне године (1899. и 1900.), *ненакладну за низ њених опсерваториских метеоролошких посматрања*.

Прошле године, да се што пре усели други један колега у стан управника Опсерваторије, који такође за Опсерваторију није ништа урадио, већ она за њега, ставивши му на расположење своју богату Архиву метеоролошку за његове личне радове (као што је то чинила и другима*), *Универзитет сам* — не водећи рачуна да је Опсерваторија сва моје дело, моја створевина и моја тековина; негирајући да за мене не вреди финансиски пропис о предавању дужности — *тражио је од мене у половини Марта 1924.: да у року од месеца дана предам Опсерваторију*, писменим актима Декана

*) У овоме моме чињењу љубави свакоме, који је од Опсерваторије услуга тражио, вреди помена, да су неки и сами просто дизали из Опсерваторије, из њене Архиве, што им је требало. Тако, за време Окупације проф. Dr. Согад, вршилац дужности Управника Опсерваторије, штампао је у Бечу неколико расправа метеоролошких, узевши све градиво њихово из Архиве Опсерваторије (а и из Статистичког Годишњака, Метеоролошког дела његовог), не казавши хвала нити пославши нам наштампано. — Веровао је, можда, да ће остати где је; али како нам је он сачувао Архиву Опсерваторије, а и њену Библиотеку великим делом, нека му је просто! Други један, бивши Помоћник Опсерваторије, дизао је штогод је стигао из Опсерваторије, и штампао на квантум, не тражећи одобрења ни овлашћења кришом радећи.

Филозофског Факултета (Др. Владе К. Петковића) а по том и Ректора Универзитета (Др. Богдана Гавриловића.)

Као што сам показао у *Извештају Опсерваторије за 1924.*, овај поступак Универзитета *шкодио је много Опсерваторији*, после мене потпуно остављеној без одане службене бриге за њено снабдевање астрономским, метеоролошким физичким инструментима сада, а нарочито за снабдевање будуће Опсерваторије — осујетивши и радове *метеоролошке и аеролошке*, које је Опсерваторија имала предузети у 1924. години, а за које је она *обезбеђење у помоћима самосталних власти Опсерваторији у 1924. имала*.

А осим ове две моје селидбе из Опсерваторије, прве привремене и друге дефинитивне, у којој буди речено, *нисам добио никад никакве награде за мој управнички рад, већ сам и кирију за моје службено становање последњих година плаћао држави* — било је и других претендената на стан у Опсерваторији..... Једна ташта говорила је: „докле ће тај Недељковић у Опсерваторији седети, зашто не би мој зет на његово место дошао“? А један велики Командант, да није било оног првопоменутог „колегијалног“ прохтева за стан у Опсерваторији, вероватно би од Опсерваторије направио неку војну канцеларију — тако је он једном рекао за Опсерваторију.

II

Почео сам *Метеоролошку Службу посматрачку у Провизорној Опсерваторији*, (маја 1887. — маја 1891.) са мојом женом, браћом и једним ђаком, кога сам ја издржавао, плаћајући поврх тога трећину кирије (60 динара месечно) за кућу њену на Врачару. — *Стална Опсерваторија*, чије је грађење после многих мојих молаба најзад решио мој друг Миливоје Јосимовић, као Министар Грађевина, продужила је *проширено* дотадашње метеоролошке послове њене од Маја 1891., који су по том, услед моје болести били сведени на рад једне метеоролошке стације II реда. — Опорављен, ја сам од 1895. кренуо *интензивно* рад у Опсерваторији, издржавајући једно време два њена посматрача (један је жив, одлични наставник), а и рад на оснивању метеоролошких стација, које сам ја лично у прво време подизао, у посао уводио и рад њихов посматрачки и

рачунски контролисао у смислу *Правила о метеоролошким стацијама и Метеоролошких Упуштава за стације (свију редова).*

А да бих у подизању метеоролошких стација могао имати већих успеха, немогући то постићи са недовољним буџетом Опсерваторије (10.000 динара за све њене потребе материјалне и персоналне), ја сам у 1898. прибегаво помоћима окружним, среским и општинским (варошким и сеоским): да потребну нам Мрежу Метеоролошких Стација (од око 300 на броју свију радова) оснујем, и посматраче њихове месечним хонорарима награђујем. У овоме су помогли Опсерваторију *Санитет Министарства Унутрашњих Дела* а и само то *Министарство*, обезбедивши јој помоћи окружне и среске за 1899. „Крајем 1898., Опсерваторија већ је била велика *Метеоролошка Опсерваторија и Централни Метеоролошки Институт* прилично велике Мреже Стација, а отпочела је радити и као *мала Астрономска Опсерваторија*, имајући од стручног помоћног персонала само једног за метеоролошке послове“ — писао сам у *Извештају Опсерваторије за 1899 — 1903. стр. 12.*

Потпуно повећање *Мреже Метеоролошких Стација* мислио сам извести у 1899. са помоћима окружним и среским и општинским, плаћајући хонораре свима руковођама стација, тако да државни буџет Опсерваторије остане јој сав само за њене сопствене потребе (*материјалне*, набавку инструмената на првом месту, и *персоналне*, плаћање посматрача опсерваторских). Тако сам мислио радити, и тако је се имало радити.

Али другачије је било! Интрига, потпомагана од самог Министра Просвете, (кога сам ја од једне његове париске лудорије 1884. одвратио, а овде, са Ректором пок. К. Алковићем, спасао 1891. од губитка професуре — буди речено), успела је да будем стављен у пензију 5. Јула 1898. (после Атентата на Краља Милана). Јер, рекао је Министар Просвете (Андре Ђорђевић), подносећи Указ на потпис Краљу Александру: „да су код мене у Опсерваторији прављени комплоти против Краља Милана“ — *што није истина! На против...* него о краљевском том и другом казаће Милутин Ковандић што вреди записати Историје ради. Пријатељи су ми долазили: једни да се видимо и поразговарамо, а други су ми долазили због велико-школских кандидата професорских. И друго. Министар је рекао Краљу тада у правдање Указа: да нисам *хтео* ићи на благодарење давано у Саборној Цркви, — *што је истина.*

Од почетка 1895. у Опсерваторији су вршена свакочасна посматрања метеоролошка (дано-ноћна), све до мога пензионовања. Помоћи окружне и среске, које сам ја за Опсерваторију тражио и добио за 1899. примљене су, али за 1900. нико их није за Опсерваторију тражио. Са примљеним овим помоћима овако је било. Ја сам пре Јула 1899. примио 1850 динара, и поднео о том рачун Благајни Велике Школе. После мене Заступник Директора Опсерваторије и Помоћник Директоров примили су 8165 динара, о чему за суму 4578,10 динара поднео је у оправдање рачуне пок. Ђ. М. Станојевић, Заступник Управника Опсерваторије. За ресто од 3587 динара примљених а неоправданих ја сам 15. фебруара 1901. поднео службени извештај ондашњем Министру Просвете, пок. Паји Маринковићу, — али он не само што није ништа предузео по истом, већ ми га је просто вратио....

Ово заступништво Управника Опсерваторије, приграбљено мимо ред у Великој Школи, а правдано неистинама као што сам у *Извештају Опсерваторије 1899.—1903.* (стр. 20 и следеће показао), нашкодило је много Опсерваторији. — Прво, број стација (које је, буди речено, било врло тешко подизати због теретне службе посматрачке из дана у дан кроз целу годину), који је износио 74 активне стације кроз целу 1898. годину, спао је на 44 крајем године 1899., без иједне нове стације у тој години. Друго, свакочасна метеоролошка посматрања у Опсерваторији, која су имала бити вршена кроз 20 узастопних година без прекида, обустављена су у 1899. и 1900. години. И ја сам морао непотпуне низове свакидашњих посматрања тих година за *температуре ваздуха у Београду* рачунским путем попуњавати. Треће, моја тврда намера, о којој сам 1898. известио службеним актом Министра Просвете: да ћу у 1899. отпочети са публикацијама Опсерваторије због *Светске Изложбе у Паризу 1900*, када је се имао састати велики Међународни Метеоролошки Конгрес, и том приликом Опсерваторију њеним радовима представити колегама — била је осујећена, и одложена за три године (до 1902.)

III

Вративши се у Опсерваторију Новембра 1900., ја сам се сав био предао, да у Опсерваторији понова прави опсерваторски рад (посматрачки и рачунски) заведем и организујем,

и друго, да Мрежу Метеоролошких Стација попуним и усавршим. У овим пословима мојим — благодарећи с једне стране помоћима окружним, среским и општинским, а с друге стране благодарећи одзиву учитеља, професора и других за посматрачка сарадництва у стацијама — успео сам: да је Опсерваторија имала у 1902. години укупно, кроз целу годину, 179 активних стација, од којих 18 барометарских, које су све послужиле за израду прве публикације Опсерваторије; имала једног помоћника — професора, четири посматрача — ђака и четири калкулаторке — свршене ученице Више Женске Школе, које, *и посматраче и калкулаторке* ја сам лично спремао за њихове посматрачке и рачунске послове у Опсерваторији. А како је Опсерваторија била добила и кредит штампарски у 1902. за њене публикације, ја сам био у стању отпочети у тој години публиковање *Билетена Опсерваторије* за 1902. (на француском). — Буџетска средства Опсерваторије у тој 1902. години била су: 10000 дин. државног буџета (на Великој Школи), 2000 дин. штампарског кредита (у Државној Штампарији), 11000 дин. помоћи окружних и среских, и 3500 дин. помоћи општинских за хонораре њихових учитеља, руковођа стација метеоролошких у основним школама — *свега 26500 динара за 1902. годину.*

О овој публикацији Опсерваторије, први представници Метеорологије (европски и амерички) изразили су се веома похвално: *истичући њену потпуност, њену срећеност и научни метод употребљен у посматрањима опсерваториским и обради њиховој и т. д.* Славни Напп, тада а и доцније, био је први који је хвалио моју Опсерваторију, и за њу се заузимао, да она све њене радове публикује.*)

А код нас? Код нас — *уместо дужног признања одличном метеоролошком раду нашем*, разгранатом на целу земљу нашу, будућности његове ради, угледајући се колико-толико на Академије Петроградску и Бечку, њих само да поменем, који је тако много труда и бриге стао његовог Оснивача и Управника — *та прва публикација Опсерваторије*, која је у том времену, буди речено, била напреднија и раднија од свију других кабинета Велике Школе укупно, *оговарана је и потцењивана, и ако*

*) Видите ово у *Извештају Опсерваторије 1899.—1903.* стр. 129 и

је она *заслуживала* пуно признање. А она је требовала потпомагања од свију позваних — до би могла у раду истрајати.

Први *Билетен Опсерваторије* за 1902. рећићу само ово, говорио је већ много о себи обрадом својом. Јер он је и природу посматраних метеоролошких појава у Београду, нпр. кише у току године, представљао; он је температурске прилике површине земљине (различног састава) и ваздуха до 2 м. висине тачно представљао и законитости им утврђивавао; итд. итд. — Али њега је ваљало умети читати и моћи разумевати, а то је за ту публикацију нашу оскудевало и на Великој Школи, а и Академији Наука. Јест, јест, да сам ја могао публиковати редовно бар 10 година овог *Билетена* од 1902. до 1911., одржавајући исте стације у раду за те године, што је могло бити, да је Опсерваторија имала буџетских средстава годишње око 30000 динара, он би био *монументална публикација наше Српске Науке, Метеоролошке и Климатолошке.*

На жалост, са тим сјајно започетим *Билетеном Опсерваторије* — *којем се само за његове коректурне грешке* (на жалост у већем броју) *има замерити**) — ми се нисмо могли дуго тако сјајно одржати — *просто и једино због недовољног буџетског кредита њеног.* Опсерваторија је само у 1902. и 1903. имала поменути годишњи буџет од 26500 динара. Али, већ у 1904. због државног приреза од 40% *збрисане су све помоћи Опсерваторији*, (окружне и среске, а и школске — општинске), па је и *штампарски кредит сведен на 1000 динара годишње* (и ако за једну годину *Билетена Опсерваторије* требало је 3000 динара кредита код Државне Штампарије); те Опсерваторија, оставши само на 10000 динара државног буџета на Великој Школи за све потребе њене и стација, нагло је почела губити већ у тој години своје стације, јер су посматрачи ненаграђивани обустављали рад. Губила је и своје калкулаторке, које су напуштале Опсерваторију, па тражиле друге сигурније службе. Моје молбе тада за помоћ Опсерваторији, да би могла добро радити како је почела, упућиване службено Министру Просвете, Министру Финансија и Великој Школи (и Универзитету) остајале су *без икаквог успеха!*

*) А и за Orages (непогоде у Србији), које је на последњој страни *Билетена* без питања Помоћник угурао, што сам као несмишљено, ни за какав рад у тој форми потребно, обуставио.

IV

Вративши се из пензије у Опсерваторију — јер нисам хтео правити политичке каријере (које ми је било могућно а и нуђено) — за мене је понова био идеал службене дужности моје, остављајући другима Математику и Физику, и ако сам ја као Професорски Приправник Велике Школе, године 1877—1879., „заступао другог Професора Математике и Физику у Великој Школи“: да, примивши катедру *Астрономије с Метеорологијом у Великој Школи*, подигнем им модерну научну радионицу, Опсерваторију Астрономску и Метеоролошку, виђену у својем Научном Свету радовима њеним.

Спремивши се потпуно за то, као ретко који питомец државни, кроз пет година, 1879—1884., накнадног школовања (на Сорбони, у Колежу де Франсу и у Париској Астрономској Школи) и двогодишњег службовања (1882—1884) у Париској Опсерваторији и Метеоролошком Институту Француском) — као што су то Опсерваторија Париска и Метеоролошки Институт Француски писмено тврдили, нарочито истичући врло велику спремност теориску и практичну, у свима службама тих великих институција француских — ја сам најзад, мимо све тешкоће у мојему раду код нас, успео: да Опсерваторија буде одлично примљена у својем Научном Свету, и стане у прве редове метеоролошких радних својим. Навешћу у потврду за ово следеће:

Одлични Директор Пештанског Метеоролошког Института и Опсерваторије Метеоролошке и Астрофизичке у О—Guallі Г. de Kopkoу, који је Октобра 1902. посетио нашу Опсерваторију и о тој својој посети наштампао Извештај у њиховом *Службеном Годишњаку за 1903. годину*, писао је, укратко резимирано, ово: — — — — —
— — — Опсерваторија Београдска у ствари мора сваког посетиоца изненадити. Пријатни осећаји овладају човеком, кад угледа ону лепу и достојанствену зграду, која је посвећена науци. Наравно да за све то има да заблагодари наука Г. Милану Недељковићу и његовом безграничном одушевљењу, који не жали не само труда већ ни новаца — који, изгледа, често је се нашао и у свој сопствени џеп, да би могао што остварити, јер

иначе се не да ни замислити да би годишњи буџет од 10 хиљада динара био довољан*).

Описавши у том Извештају наше инструменте употребљене у раду, и истичући нарочито што ми боље од њих имамо и посматрамо, пише он, да ме је запитао том приликом: „Зар се не бојите да ћете се удавити у бројевима“. Па додаје: „Изгледа, да се не боји, јер је већ покренуо издавање Билтена, чије уређивање и издавање доиста му на похвалу служи. И ја тврдо верујем, да ће већ због ових успеха његових и краљевско-српске Опсерваторије Његово Величанство Краљ прихватити у своју заштиту Опсерваторију, и да ће се буџет Опсерваторије мога поштованог колеге осетно повећати, смањујући то питање као прву потребу Опсерваторије.....

„Сем Метеорологије мој се пријатељ бави Астрономијом... Та он је пре астроном него ли метеоролог. Учени Директор био је у Паризу ђак Loery-јев, Mascart-ов и др., и у његову похвалу, буди речено, *тамо се у Паризу, на његово знање и труд извесно више полже него ли у његовој отаџбини* (што није никаква новина у животу)“.

— — — „Из наведенога се може извести, шта се све може учинити вредноћом, преданошћу и енергијом и поред незнатних средстава. Моје је потпуно уверење, да Г. Недељковић има само једног конкурента на Истоку у Букурешту; али не смео никако заборавити, да наш румунски колега има осам пута већи буџет од Београдске Опсерваторије.

1) Славни Happ, писао ми је 12. Дец. 1902.

„Искрено вам честитам на лепој драгоцености публикацији, коју сте почели са првом месечном свеском Вашег Bulletin Mensuel“.... А пошто је имао у рукама целу годину тога Билтена Опсерваторије, писао ми је 14. фебруара 1904.

„Методе по којима сте ви посматрања у години 1902. у вашем Bulletin Mensuel, Année 1902. срачунали и публиковали, само су како се пожелети може, и корисно се могу и за раније године да примене“...

„Ја бих од срца желео, да од ваше владе добијете потребна средства, како бисте на предузетом путу могли без прекида даље радити Ви са незнатном радном снагом врло

*) Ово је могао најбоље оценити Г. de Kopkoу, који је много својих новца за њихову Метеоролошку и Астрофизичку Опсерваторију потрошио.

велики успех постизавате, тако да се ваља бојати, да ће вас, дуже тако радећи, снага издати, те да нећете моћи продужити то лако дело, ако не добијете више потпоре.“

Тако ми је писао славни проф. Напп, који је неке моје тешкоће најбоље знао из свог искуства; јер је, оптерећен административним бригаама и пословима у *Бечком Метеоролошком Институту и Опсерваторији*, отишао на Универзитет у Грацу, и тамо више година остао, радећи *само своје послове!*

Додајем, да је славни Напп, када сам му на његово тражење послао *Метеоролошке Таблице температуре ваздуха и кише у Београду*, написао у првом светском метеоролошком часопису *Meteorologische Zeitschrift* за Септ. 1910. следеће: — — — — — „Тек из добивених таблица метеоролошких, (из којих је он дао неколико извода у том часопису), могао сам видети: колики је се богат материјал, обрађен темељно по строго научним методима, нагомилао у Београдској Опсерваторији, у току последње две деценије, а при свем том директору њеном Госп. Недељковићу није дата могућност, да тај материјал учини приступачним општој употреби“..... И славни Напп, у продужењу овог чланка његовог о *Метеоролошкој Централној Опсерваторији у Београду*, сматрао је за дужност „у опште научном интересу изразити жељу, да се Господину Недељковићу ставе на расположење потребна новчана средства“ за публикације Опсерваторије.

2) Г. Angot, одлични Директор Метеоролошког Централног Института Француског, у седници Метеоролошког Друштва Француског 5. Јануара 1904., поднео је Друштву прву годину *Bulletin Mensuel de l'Observatoire de Belgrade* (1902.) и у Аппиаге-у тога Друштва за Јануар 1904. штампано је ово:

„Благодарећи трудовима Г. Недељковића попуњена је велика празнина и Метеоролошка Мрежа Србије јесте једна од најбољих које постоје на Југо-Истоку Европе. Друштво се нада да ће Влада Српска обезбедити егзистенцију Опсерваторије, и на предлог Г. Angot-а шаље своје честитање Г. М. Недељковићу“.

3) Г. Luigi Palazzo, одлични Директор Метеоролошког Централног Института Италије, писао ми је, 18. Дец. 1903. — — — „ја налазим, да је ваш билетен врло одлично редигован, и врло драгоцен у погледу реда и распореда метеоролошких података,

стација активних, које припадају вашој Централној Опсерваторији, *то чини част* вашој земљи, чији прогрес са гледишта Метеорологије показује се врло јасно у вашем Билетену и у научној организацији вашег метеоролошког рада, који сам видео из увода вашег у првом броју Билетена. — — — — А за чуђење је да сте ви могли већ толико урадити са средствима буџетским врло скромним и персоналом ограниченим.

5) Г. *Cleveland Abbe*, знаменити Професор Метеоролошког Института Североамеричког, у своје чланку *Метеорологија у Србији*, наштампаном у *Monthly Weather Review* Јануар 1904., писао је:

— — — „Редовна публикација Централне Опсерваторије у Београду јесте *Bulletin Mensuel*. Овај билетен даје детаљно, као што то модерна Климатологија тражи, све месечне податке о атмосфери, и то не само притиска и температуре ваздуха, влажности ваздуха, ветра и кише, већ и податке хелиографске и актинометриске, а специјално температуре површине земљине у разним дубинама. Ово је без сумње најважнија серија температура површине земљине, што је игде до сада предузета, и треба се старати да се непрекидно одржи кроз што је могуће више година“ — — —

„Ако се посматрања актинометриска и хелиографска, која се у Опсерваторији у Београду чине и публикују, допуне Angström-овим актинометром.... ова ће Опсерваторија превазићи све друге својим подацима сијања Сунца“..... Употребу Angström-овог актинометра, додајем, ја сам у споразуму са Госп. Pernterom, одличним Директором Метеоролошког Института и Опсерваторије у Бечу, мислио од 1904. предузети — ми у Београду а они у Бечу...

У спроведеном писму, пак, овог послатог ми одштампаног чланка Prof. Clev. Abbe 22. Децембра 1903., писао ми је: — — — „Ја сам изненађен, како ви са малим потпорама новчаним подмирујете трошкове вашег дела. Ја знам да Србија није између најбогатијих земаља, али њени велики интереси Агрикултуре треба да допринесу потпуном развијању свију грана које се односе на Агрикултуру њену. Ваше дело *Bulletin Mensuel* јесте велика част народу, нарочито када се узму у обзир тешкоће под којима је урађен“....

На послетку, да цитирам и из писма великог Астронома, мора Професора и Астронома...

риске, Г. Лоеву-а, које ми је писао 24. Децембра 1903. следеће: — — — „примио сам први волум *Билетена Централне Метеоролошке Опсерваторије* у Београду. Прегледајући га, ја сам констатовао са великим задовољством, да организација тако смишљена, коју сте дали климатолошким студијама ваше земље, донела је своје плодове“ . . .

„Али, и много моју вољу, ја сам изазван у овој прилици, да вам изјавим једну жељу, а то је, да видим вашу велику енергију развијену на једном другом пољу научном, којему сам, разумљиво је, нарочито наклоњен. Ви сте, без сумње, разумели, да се то тиче Астрономије. *Узвишену Науку могу култивирати само они, који владају врло високим знањем и ванредно великом радном снагом. Видевши вас на делу у Париској Опсерваторији*, мени се чини, да бисте ви вашим интелектуалним способностима и вашом компетенцијом нарочито били способни, да инаугуришете и развијете Науку Астрономску у вашој земљи. И ја желим, да ваша влада даде вам потребних средстава за извршење вашег задатка.“ — — — Тако је желео мој одличан Директор, а ја сам тек на рачун репарација немачких могао доћи до инструмената, да бих могао створити прецизну Опсерваторију Астрономску, у чему је Г. Лоеву био првак, па и то ми се није дало.

У

Тако су први представници Метеорологије (и Астрономије) ценили и писали о Опсерваторији и њеном Оснивачу и Управнику Проф. Милану Недељковићу, у години 1902. и 1903. А код нас, где ни у Великој Школи ни у Академији Наука нису чинили своју дужност у питању Опсерваторије, када је почела публиковати своје радове, код нас ево шта је било.

1) Уздигавши Опсерваторију тако високо у 1902. за мене је било јасно — борећи се једнако са недовољним буџетским кредитима Опсерваторије, која није била ничим обезбеђена, већ остављена мени самом, да бринем о њој и радим што хоћу: да је у Новом Добу од 1903. за одржање и обезбеђење Опсерваторије потребно, да уђем као народни посланик у Народну Скупштину — у коју нисам раније ушао, и ако сам од самог Краља Александра у Смедереву Септембра 1900. био понуђен, да будем Краљев посланик, изговоривши се, поред

других разлога казаних: да Му стојим на расположењу, када буде ушао у реформне државне послове.

И ја, потпомаган од учитеља, који су били главни сарадници Опсерваторије као стациски посматрачи, кандидован сам био од свију њих без разлике страначке Септембра 1903. за посланика Округа Подринског, (на листи са Мишом Вујићем и Милованом Миловановићем). Том приликом ја сам се представио бирачима штампом *Посланицом*, која је знатне државне реформе у питањима просветним и привредним, првенствено, предвиђала, и која је као изборна новина била одлично прихваћена од учитеља подринских. Али, ја нисам успео у Подринском Округу, а одбивши кандидацију специјално за Хомољски Срез у Округу Пожаревачком (чији је кандидат био изабран), коју су ми кандидацију учитељи тамошњи такође предлагали, нисам постао народни посланик. *То је Опсерваторији врло много шкодило, нарочито у 1904., када је требало законом обезбедити њене буџетске кредите, одвојивши је од Велике Школе у самосталну институцију државну.* — За ово обезбеђење Опсерваторије ја сам по том молио Министра Просвете Г. Љубу Дивидовића, актом Опсерваторије од 25. Септембра 1904. (Бр. 2378), али, и ако сам, овлашћен министарском одлуком, поднео Министру *Законски Пројекат о Опсерваторији* до његовог озакоњења није дошао тада, а ни доцније, када је Пројекат Закона о Опсерваторији био предложен Скупштини Народној од народних посланика.

Због ове моје посланичке кандидације и штампане *Посланице*, нападан нечасно за време изборне кампање, ја сам публиковао „*Моју Реч*“ упућену Власнику „Одјека“, старом другу свом, (Септембра 1903.), којом сам, и не хотећи, увредио ове — оне гургуре самосталске, који ми ту искрену реч „*чистог рачуна и дуге љубави*“, нису опростили. *То је једно! А друго је ово:*

На Цвети 6. Априла 1903., у 2^{1/2} сата по подне, имао сам одвећ тешку фамилијарну невољу, да спасавам официра, блиског рођака свог, кога су после Мартовских Демонстрација те године уапсили — на доставу једног колеге његовог из VI Пучка. . . . Успео сам потпуно, рекавши тада Краљу Александру: *мирите се са официрима;* и држао сам, немајући ничега са завереницима нити их знајући, да сам паметно и часно свршио

са наметнутом ми невољом. Па нисам ни мислио више о томе. Кад?... у 9 сати у вече 28. Маја 1903. један мој рођак без душе дотрча мени са претешким саопштењем о нашем заједничком рођаку, официру спасаваном. *Очајан*, услед слутње да се крвав догађај за ту ноћ спрема, не знајући шта да радим, *оставио сам све Судбини...* „себ прегорев највише се може.“

Ја нисам био завереник, што и ово саопштено говори, али по неким спољашностима сутрашњим, које су се и невољно показивале од моје стране после свршеног 29. Маја 1903., могло је изгледати да јесам! — *А то је било на чисту штету моју личну, а и на штету Опсерваторије (нераздвојне од мене).* — „Други су дигли паре“, што се рекло код нас, а мени је припало: да ме злочиначки нападну кукавице свакојаче одмах исте године, а по том да се годинама борим за Опсерваторију. Напали су ме као *нерадног и неспособног управника* бивши дворјани удружени са великим хришћанима у „Штампи“ 5. Новембра 1903., а *самосталски гургури* у „Малом Журналу“ 7. Новембра 1903. — ја сам, без икога да узме у заштиту Опсерваторију и њеног Управника, кога су баш у том добу на страни сви прваци метеоролошки хвалили за његов неуморни и одлични рад управнички, показан у публикацијама Опсерваторије. Никог да помогне; а поврх тога ја, који сам са успехом био писао у „Одјеку“, који сам раније кроз неколико година у „Дневном Листу“. (Св. Николића) сарађивао уводним чланцима и другим (патриотским и привредно-културним) — ја стари новинар нисам могао да се браним у новинама. Пок. Св. Симић није хтео наштампати, (из „колегијалности“ према уредницима) у своје радикалском листу, моју *Изјаву*, којом сам одмах извештавао: да ћу неодложно тужити клеветничке листове Суду — јер од стране Ректората Велике Школе није учињено, што је требало у одбрану Опсерваторије и њеног Управника.

Мој рођак адвокат — самосталац тужио је одмах Суду један и други клеветнички лист, и „Штампа“ је била осуђена, али „Мали Журнал“ није ни био суђен, јер писац Coll. (колега?) предигао је тужбу и побегао од Суда (самосталског).

2. Како Филозофски Факултет Велике Школе а и њена Управа нису чинили своју дужност, бар реда ради, у питању Опсерваторије, када сам био пензионисан због стана управничког у Опсерваторији ја — претрпан пословима у Опсерваторији по моме повратку, држећи и предавања у Опсерва-

торији — нисам одлазио на Велику Школу: да браним Опсерваторију и себе, који смо њи даље били предмет свакојачих оговарања „колегијалних“.

Ка томе су придешле моје оштре осуде неких колега поводом поменутог 6. Априла и приликом Избора народних посланика у Септембру 1903., као и моје још оштрије осуде колега — политичара због њиховог *неискреног* рада на једном заједничком нашем политичком послу (на првом месту помињући пок. Др. Дражу Павловића), што је учинило: да у Великој Школи, а и на Универзитету доцније, буде читава једна група са којом ја нисам хтео имати никаква посла, а она је у Савету Филозофског Факултета, међутим, бројала преко половине гласова. И онда, јер „пријатељи“ нису били сигурни, многа потреба Опсерваторије, долазећи на решавање Савета Филозофског Факултета, унапред је била осуђена на неуспех...

3) Примећујем да после оних лепих речи славног Наппа о *Метеоролошким Таблицама Београдске Опсерваторије*, готових за штампање, потражио сам индиректним путем помоћи за њихово публиковање код наше *Академије Наука*. У тој целији обратио сам се био Г. Цвијићу (моме ђаку, кога сам ја у његово почетничко време одлучно помагао и помогао). И били смо се договорили, да се због овога састанемо код његове куће једно послеподне.

У уговорено време тачно ја сам дошао његовој кући, донесавши и *Метеоролошке Таблице Опсерваторије Београдске*, које сам желео публиковати трошком Академије Наука, Али Г. Цвијића није било код куће! Те тако и од овог мог корака за Опсерваторију у 1910. години није било успеха никакво!*)

*) Не знам како је другима, али ја сам био врло малерозан, малим изузетком, са мојим *обвезаницима*, којих сам велики број имао (задужујући их више-мање на молбу њихову а и без молбе). — Једно време отимало је се о моје пријатељство, а када сам био стављен у пензију после Атентата на Краља Милана. склањали су се и моји обвезаници од мене, као да сам кужан. — Доцније, један новинар, кога сам, као и многе друге просветне питомце, много обвезао, као Старешина Филозофског Факултета, удружен са једним ђаком — робијашем, кога сам из казамата извукао и довео у Опсерваторију, шта није *лажног, клеветничког*, пустио у своје листу против мене и мојег сина, тадашњег бесплатежног помоћника мог у Опсерваторији! — Па колеге, којима сам неким највеће могуће услуге учинио. не само што ми се нису ничим олуживали. већ су неки

И било ми је врло тешко те 1910. године! Нисам знао више, шта да радим за Опсерваторију! Не налазећи потпоре код позваних и надлежних; немогући повратити помоћи окружне и средске Опсерваторији, да сву Мрежу Метеоролошких Станица обновим плаћајући хонораре посматрачима; немајући више онај извежбани мој персонал са којим сам сва посматрања Опсерваторије срачунавао и обрађивао — ја ипак нисам напустио Опсерваторију, па ни каквог лукративног посла ради. Већ сам мучећи велику муку, да одржим моју Опсерваторију, продужио *Метеоролошку Службу* у Опсерваторији са 4 посматрача (свакочасну) и у маленом броју станица (контролишући је на лицу места сам), а *Астрономску Часовну Службу* продужио сам сам као и до тада. —

Срачунавање свакочасних посматрања Опсерваторије морао сам одложити за боља времена, остављајући их у нарочито спремљени архивски магацин Опсерваторије, (који су, буди поменуто, и Аустријанци брижљиво затворен држали, и сачували нам га).

VI

Са персоналом Опсерваторије нисам био срећан, нити могао бити срећан: прво, због немања буџетских кредита за њ, и друго, због необезбеђености његове у Опсерваторији, како за напредовање у служби тако и за саму службу. А са моје стране, ја сам се стално старао, да персоналу мом у Опсерваторији служба не буде тешка; да му будем добри старешина, помажући све сараднике и помоћнике без разлике, кадгод им је моја помоћ (новчана и друга) била потребна. А помоћницима — наставницима, после претходног споразума о њиховом раду у Опсерваторији, стојећи им по том на расположењу за накнадна обавештавања и упутства, остављао сам потпуну слободу у повереном им раду.

и пакостили, шкодили Опсерваторији — потврђујући оно, што ми један наш духовити циник говораше: да задужени осећају се понижени, што су били у таквом положају, да им је туђа помоћ била потребна, и да *шај асећај понижења не зна за благодарност*.... Ја, да поменем и ово, никад нисам *никога* за себе лично *молно*, а лако сам *кидао* са некоректним свима без разлике, **што је и Опсерваторији шкодило** — *морам признаши*. Него и о томе свему Милутин Кованџић рећиће своју реч

Калкулаторски персонал, који сам ја лично две године спремао и спремно, да је био у стању одлично калкулирати градиво, које сам у *Билетен Опсерваторије* уносио — мало по мало, не налазећи обезбеђења ни каријере у Опсерваторији, напуштао ју је одлазећи у учитељску и телеграфску службу, где је добро напредовао. *Баци* — *посматрачи* по свршетку школе остављали су такође Опсерваторију, а њих неколико били би одлични службеници њени, и вредили би јој много, да је Опсерваторија била у стању задржати их у њеној служби, и каријери им службом у њој обезбедити.

Немогући *ђаке* — *посматраче* задржати у Опсерваторији и од одличних спремити више службенике њене — ја сам за овај виши персонал Опсерваторије помагао са тражењем између наставника средњих школа (првенствено мојих *ђака*).

У овом мом одабирању виших помоћника Опсерваторија није имала среће. Једни виши помоћници Опсерваторије (пок. проф. Коста Стојановић, пок. проф. Бора Поповић, проф. Драгиша Марјановић и други) не налазећи каријере за обавезни посведневни рад у Опсерваторији, остављали су је — Опсерваторија жалећи за њима.

Али било је и таквих помоћника Опсерваторије, који су из ње излазили најмање лепо. — Тако, један наставник, кога сам на његове молбе довео из Пирота у Опсерваторију, и помогао му, да одлично положи професорски испит под мојим председништвом, чим је са испитом био готов, отишао је из Опсерваторије, и не опростивши се честито....

Други један помоћник, кога сам на многе писмене молбе његове довео из Пожаревца у Опсерваторију, и кога сам заједно са његовом фамилијом хранио за својим столом месец дана, пре него што сам се вратио из иностранства — решен да га ставим Министру Просвете на расположење, јер, у почетку услужан и радан, доцније радио је у канцеларији Опсерваторије само своје послове (начинивши поврх тога заваду Опсерваторије са Одељењем за Ратарство, што је много шкодило Опсерваторији), оставио је Опсерваторију не сачекавши ме. — Трећи помоћник, кога сам на његову молбу примио у Опсерваторију, да му помогнем, јер је се бојао привременог удаљења из службе, морао је бити уклоњен из Опсерваторије — а поврх тога бити кажњен једномесечном платом и преме-

штен из Београда решењем Министра Просвете. — Четврти, који је без икакве наставничке дужности био више година на служби у Опсерваторији, кога сам трпио и мимо све доставе писмене и усмене против њега, јер Опсерваторија није могла добити другог радника на место његово — доведши једног дана Опсерваторију у врло тешки положај својим кривицама, морао је из ње бити уклоњен (ставивши га на расположење Министру Просвете без икаквог образлагавања овог уклањања).

Ето, шта је све било, те нисам могао успети у мојој жељи, да ме један мој добри и способни ђак замени у Опсерваторији, ђак кога сам ја спремао и спремио за то: већ да *стан управников у Опсерваторији има у томе пресудну реч...*

Примећујем и ово: да Опсерваторија није била срећна, да буде помогнута од њених бивших помоћника, а ово нарочито од оних који су били народни посланици. Ни пок. проф. Бора Поповић, вишегодишњи посланик, ни пок. Коста Стојановић, вишегодишњи посланик и Министар, коме последњем моја је помоћ у своје време много вредила, одлучивши дефинитивно о његовом положају на Великој Школи — ни један ни други ништа нису за Опсерваторију учинили, и ако сам их за њихову помоћ Опсерваторији молио. — Један помоћник Опсерваторије у листу „Штампи“, онај кажњени клеветајући учитеље, посматраче метеоролошке, одличне културне раднике наше у селима, штампао је у том листу свашта: да би само Опсерваторији напакостио. — А други бивши помоћник, после уклањања његова из Опсерваторије, подржаван по том од његових пајташких колега и других, разноврсних побуда ради — *годинама је интригирао где год је стигао, никад ништа јавно против Опсерваторије под својим потписом, а нарочито у 1919. и 1920., када Опсерваторија, ратом оштећена, нарочито је потребовала помоћи од свога Министра...*

VII

На послетку, да поменем још и следеће у овом *Додатку Извештаја Опсерваторије за 1924.* — остављајући, да у *Историји Опсерваторије* ближе о свему из постојања Опсерваторије говорим. Имам да речем неколико речи о *плацу Опсерваторије*, који је околином његовом сада осујећен за што је од Општине добивен, па осујећен и за велики део репарационих

поруџбина — које сам ја чинио, рачунајући да ће се Опсерваторији цео њен плац вратити, те њихов већи део моћи на целом плацу Опсерваторије разместити.

Изабрао сам његово земљиште на Врачару, које је онда било сасвим слободно, а на јужној страни без и једне суседне зграде падало. Да *га такво* обезбедим за увек Опсерваторији, ја сам заједно са пок. Тошом Селесковићем, шефом инжењера општинских, отпочео био пошумљавање Врачара — са западне стране Опсерваторије најпре као прече, бојећи се од даљег његовог заузимања са те стране, мислећи да му за тим и јужну страну Опсерваторије пошумим.

И примило је се било засађено дрвеће; али једног дана *Друштво за улепшавање Врачара* покопало је без мало све засађено дрвеће и разнело (од којих и сада има још неколико дрвета на плацу Министарства Пошта и Телеграфа).

Пошумљавање целог Врачара око Опсерваторије, са западне и јужне стране, била је потреба и самог Београда. Ја сам био почео пошумљавање Врачара у интересу Опсерваторије, служећи и вароши уједно. Али *Војни Санитет* био је први, који је ту потребу Београда без паркова на Врачару осујећио. А у последње време нарочито *Медицински Факултет* ту је потребу Опсерваторије својим зградама сасвим упропастио.

Такав штетни рад за Опсерваторију, уместо да су *све болнице отишле* на Дунав, на пример дуж Милетине улице, уништио је *потребу слободне пошумљене околине Опсерваторије*. Али и њен плац великим делом упропашћен је непажљивим административним радњама. — Једног дана прохтело је се било дипломатама, да на земљишту Опсерваторије добију бесплатни плац за њихов тенис, и они су га добили са источне стране мимо све моје противљење, упропастивши том приликом *Павиљон Опсерваторије за посматрање атмосферског електрицитета*. — За њима су дошли други који су, када сам озбиљно болестан био и лежао у кревету, удружени са ондашњим Ректором Велике Школе, (Др. Богданом Гавриловићем), одвојили добру трећину од плаца Опсерваторије са западне стране, упропастивши *Сизмолошки Павиљон Опсерваторије*, на којем одузетом делу било је *доцније* свачега, и *врло ружног*, једно време. — Па су долазили трећи, да одвоје један део за нека игралишта ит.д., које последње сам ја све одлучно спречио, јер

је и с, више било парчања плаца Опсерваторије. — Доста, Са плацем Опсерваторије и Општина и Министарство Просвете поступали су, мимо Управника Опсерваторије, како ниједна администрација општинска и државна нигде у Свету не ради — А Велика Школа и Универзитет, пре Рата и после Рата, остављали су Опсерваторију, да се сама бори за своје земљиште и *и своју будућност*, идући шта више на руку и Општини и Министарству Просвете у њиховом одлучивању, да се земљиште Опсерваторије парча за свакојака игралишта, упропашћујући будућност Опсерваторије на месту, које сам био за њу изабрао и на којем је оно имало трајно остати и Престонице ради.

Оваквим поступцима Опсерваторија је одиста данас доведена у врло тежак положај; јер она, на плацу који јој је остао, може подићи само један малени део од овога, што сам за њу на рачун репарација поручио, и биће јој лиферовано. Где ће она са *великим опсерваториским набавкама*, када јој буду све лифероване, велико је њено питања сада? За *поновно* повољно решење тога, ја сам, бринући једнако *за Опсерваторију*, био дошао до извесних закључака — који би се имали у споразуму са Општином и Министарством Просвете с једне стране и са Министарством Пољопривреде и Министарством Војним с друге стране решити и утврдити. И нешто сам у томе смислу предузимао. Сада, пак, свршивши са мојим бригама око инструменталних набавака за Опсерваторију на рачун репарација, као што сам рекао, ја остављам мојим последницима ову бригу *за земљиште потребно будућој великој централној Опсерваторији Краљевине*.

27. Септембра 1925..
у Београду

проф. Милан Недељковић

Примедба о мојим репарационим набавкама за Опсерваторију. --- Полазећи за Берлин, где сам *приватно* био упућен на велику фирму *David Grove*, са којом је Општина тада радила, као и на другу велику фирму *Telefunken Берлински* која је имала своју представничку кућу у Београду — ја нисам добио *никаква службена упутства* за мој рад у Берлину и у Паризу.

Ове две фирме Берлинске учинили су ми велике услуге — давши ми адресе свију првих фирмама немачких, које би пристале лиферовати Опсерваторији на рачун репарација. Али, како ми је фирма *David Grove* била учинила предлог, да се она за све моје набавке за Опсерваторију састара, што ја за прецизне астрономске, метеоролошке и физичке инструменте, нисам могао примити — захвалио сам се на љубазности и већ учињеној ми доброту, рекавши: *да се ја за набавку прецизијоних инструмената морам сам бринути*.

У овоме мом послу имао сам прилично тешкоћа, и ако сам ја раније са неким великим немачким фирмама преговарао писмено. Јер било је фирмама, првокласних за извесне физичке инструменте прецизне, које их нису хтеле лиферовати на рачун репарација, и ако сам им нарочито препоручен био. А било је и таквих фирмама, чије сам оферте био усвоио, а они су их сами после неколико дана отказивали — због јаког мењања цена.

Вршећи сам поручбине моје за Опсерваторију само ми је се код једне фирме десило, да ми је њен научни шеф, *снебивајући се*, рекао: *„шта да се рачуна за Опсерваторију“?* — *Ништа* „*mein lieber Freund, alte Schule weist nicht für die Procenté*“, ви ћете Опсерваторији лиферовати ваше првокласне инструменте, као и пре Рата, то је све што ја од ваше чувене фирме тражим и очекујем — одговорио сам.

Па и свима другим фирмама са којима сам погодбе за Опсерваторију чинио и учинио, говорио сам, примајући њихове цене у датим ми офертима, ово: једино што од ваше фирме захтевам и очекујем то је, да она Опсерваторији лиферује првокласне своје инструменте (приборе и т. д.) према погођеним и уговореним условима за то, а за плаћање према нашем уговору фирма се има равнати са Рајхскомесаром — који, буди речено, био је врло добро обавештен о свима мојим *строго коректним погодбама* за Опсерваторију са немачким фирмама на рачун репарација, и био Опсерваторији од велике помоћи у извршивању ових погодаба, на чему сам му и овом приликом у име своје и Опсерваторије врло благодаран.

Милан Недељковић